

РОЗДІЛ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.159

ПОМИЛКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ ТА ЮРИДИЧНІ ПРОЛЕГОМЕНИ ERROR IN CRIMINAL PROCEDURE: COMMON SCIENTIFIC AND LEGAL PROLEGOMENON

Андрушко О.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри кримінального права та процесу Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

У статті розглянуто загальнонаукові та юридичні передумови формування сутності помилки в кримінальному процесі. Застосовано методи лексичного, філософського, логічного, психологічного та юридичного аналізу поняття помилки в кримінальному процесі. Зроблено висновок, що у разі наявності негативних наслідків помилок повинні застосовуватися санкції відновлення нормального стану судочинства і притягнення суб'єктів помилки до юридичної відповідальності.

Ключові слова: помилка, омана, обман, правопорушення, неналежне ставлення до службових обов'язків, ризик, юридична відповідальність.

В статье рассмотрены общенаучные и юридические предпосылки формирования сущности ошибки в криминальном процессе. Применены методы лексического, философского, логического, психологического и юридического анализа понятия ошибки в уголовном процессе. Сделан вывод, что при наличии негативных последствий ошибок должны применяться санкции восстановления нормального состояния судопроизводства и привлечения субъектов ошибки к юридической ответственности.

Ключевые слова: ошибка, заблуждение, обман, правонарушение, ненадлежащее отношение к служебным обязанностям, риск, юридическая ответственность.

The scientific and legal pre-conditions of forming of essence of error in a criminal procedure have been considered. The methods of lexical, philosophical, logical, psychological and legal analysis of error in a criminal procedure have been applied. The conclusion that at presence of negative consequences of errors approvals of renewal of the normal state of lawmaking and bringing in of subjects of error must be used to legal responsibility has been drawn.

Key words: error, delusion, deception, offence, improper relation to the official duties, risk, legal responsibility.

Постановка проблеми. У будь-якій сфері діяльності людини трапляється немала кількість різноманітних помилок. Вивчення практики суб'єктів кримінального провадження свідчить про допущення ними помилок, які часто суттєво перешкоджають досягненню мети кримінального судочинства. З'ясування питання про поняття помилки в кримінальному процесі, без сумніву, має як теоретичний, так і практичний інтерес. Поняттям помилки широко користуються у слідчій та судовій діяльності, це поняття використовується як у кримінальному процесі, так і в інших галузях права. Увага науковців і практичних працівників прикута до проблеми визначення помилок у праві, засобів їх подолання, мінімізації негативного впливу помилок на права учасників кримінального процесу, нормального стану його здійснення. Наукові дослідження окреслених проблем завжди актуальні, оскільки з розвитком суспільних та кримінальних процесуальних відносин «розвиваються» і види помилок у кримінальному процесі, правові і соціальні умови та причини їх допущення.

Стан опрацювання. Проблема помилок у кримінальному процесі приділено досить уваги. Серед дослідників проблем помилок у різних галузях знань слід згадати П. Заботіна, В. Казібекову, М. Кондакова, В. Штанька, П. Екмана. Проблеми, що стосуються помилок у кримінальному процесі, досліджували Р. Белкін, З. Коврига, Р. Куйбіда, Т. Марітчак, А. Марченко, С. Ольков, О. Ширванов, С. Шейфер, М. Шумило та інші.

Мета статті – здійснити спробу узагальнення знань про помилку в кримінальному процесі на основі загальнонаукових і юридичних пролегоменів шляхом з'ясування правової сутності помилки в кримінальному процесі, вивчення її видів, класифікацій, причин, правових наслідків, заходів подолання. Також вирішувалося завдання із формулювання власної позиції щодо цих проблем.

Виклад основного матеріалу. Методологічно доцільним є вивчення поняття помилки в кримінальному провадженні шляхом визначення лексичного значення цього поняття, його уточнення у різних галузях знань і з'ясування правової сутності, зокрема в теорії кримінального процесу.

Загальнонаукові передумови формування поняття помилки в кримінальному процесі. За лексичним значенням слово «помилка» тлумачиться через кілька лексичних посилок: неправильність у підрахунках, написанні слова тощо; неправильність, неточність у будь-якому механізмі, пристрої, у якійсь схемі, карті тощо; неправильність у вчинках, діях тощо; неправильна думка, хибне уявлення про когось, щось [1, с. 118]. У філософії помилка пов'язується з проблемами пізнання: «помилка (омана) – це знання, яке не відповідає дійсності за змістом» [2], у логіці – з проблемами законів мислення: «помилки в умовиводах, міркуваннях, визначеннях понять, доведеннях і спростуваннях, викликані порушенням законів та викривленням форм мислення» [3, с. 313].

У філософії та праві помилка інколи ототожнюється з оманою [4]. Але омана – це «хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; уявний образ чого-небудь, що помилково сприймається як дійсне», також це «стан людини, коли вона помилково сприймає що-небудь уявне за дійсне»; «те ж саме, що обман» [5, с. 691–692]. Слово «омана» не є синонімом слову «помилка»: «*помилка*, (в тексті) неправильність, похибка; (у діях) огріх, прогріх, хиба; ляпсус» [6, с. 311]. У свою чергу: «*омана*, міраж, ілюзія, мариво, злуда; (хибне уявлення) заблуд; (нечесність) облуда, обман, обдур» [6, с. 262].

Спільним є те, що наукові категорії «помилка» та «омана» закріпились у сучасній теорії пізнання (основа для теорії доказування), оскільки протиставляються категорії «істина». Помилки й омани ускладнюють процес досягнення істини, але вони є неминучими з огляду на різні обставини та необхідним моментом руху до її пізнання.

Чим же відмінні поняття «помилка» та «омана»? Відповідь на це питання у своїй праці «Подолання оман у науковому пізнанні» дає С. Заботін: «Омана – це невідповідність знання предмету, що виникло через причини, обставини, що не залежні від особистих якостей суб'єкта. Помилка характеризує невідповідність знання індивіда об'єкту, зумовлену суто випадковими якостями індивіда» [7, с. 70–71]. Він також указує на відмінність причин виникнення цих явищ: «Омана найчастіше виникає у пізнанні з причин, не залежних від суб'єкта, і має більше чи менше неминучий характер, тоді як помилки можуть бути, але можуть і не бути, оскільки це залежить в основному від суб'єкта» [7, с. 71].

У літературі вказується ще на один критерій розмежування цих понять. Так, «якщо омана – це характеристика знання, то помилка – це результат неправильних дій індивіда в будь-якій сфері: логічні, фактичні, помилки в обчисленнях, у політиці, в повсякденному житті тощо» [8, с. 47]. На нашу думку, в юридичній практиці співвідношення помилки й омани проявляється у різних площинах. Так, помилка – це конкретний процесуальний наслідок, який є підставою відновлення нормального стану судочинства і відповідальності у випадках, визначених законом, може наставати внаслідок помилко-

вих дій чи омани. У свою чергу, омана настає внаслідок обману (активного зовнішнього впливу) або суб'єктивного неправильного сприйняття об'єкта дослідження, але омана не має свого документального вираження у юридичному процесі, оскільки в такому разі вже йдеться про помилку. Тобто омана є однією із причин помилки в судочинстві.

Помилку слід відрізнити також від брехні та обману. Брехня – це «те, що не відповідає правді; неправда», «вигадки, плітки тощо» [9, с. 233]. Брехня є спотворенням істини, зробленим навмисно, умисно з метою ввести в оману. Обман – це «неправдиві слова, вчинки, дії тощо», «хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; омана» [5, с. 534–535].

Фактично «омана» й «обман» є синонімами, але лексичне тлумачення цих слів указує на суб'єктивність сприйняття неправдивої інформації у разі омани, її викривлення внаслідок хибного чуттєвого сприйняття, стан людини, яка вводиться в оману (у тлумачному словнику поставлено на перше місце), тоді як у разі обману неправдивість такої інформації зумовлена неправдивими словами, вчинками, діями іншої особи, яка діє навмисно. З логічного погляду ці поняття не є тотожними, а є частково збіжними.

Брехня й обман у науковій психологічній літературі описуються як способи введення в оману. Так, П. Екман визначає брехню як «навмисне рішення ввести в оману того, кому адресована інформація, без попередження про свій намір зробити це» [10, с. 272]. Також це причини й помилки в кримінальному процесі. Ці способи введення в оману в окремих випадках законом допустимі як тактичні прийоми слідчого, які докладно описані в криміналістичній літературі.

Юридичні наукові і практичні пролегомени. Для з'ясування сутності помилок у кримінальному процесі в юридичній науці запропоновано підходи до їх класифікації, виокремлення ознак помилки, їх причин, співвідношення помилки із суміжними правовими поняттями.

У юридичній літературі поширення набуло вживання терміна «юридична (чи правова) помилка», яке є правовою категорією – родовим поняттям для інших видів помилок. Поруч із юридичною помилкою розрізняють і фактичну помилку, які становлять систему помилок у праві. Під юридичною помилкою розуміється помилка стосовно юридичної сутності та юридичних наслідків діяння, під фактичною – у сфері оцінки фактичних обставин учиненого [11].

Найбільш вираженими критеріями (рубриками) класифікації помилки в праві є: об'єкт пізнання (юридична та фактична помилка), об'єкти (явища) відображення (пізнання, діяння, документ), галузева ознака (помилка в кримінальному праві, помилка в кримінальному процесі та ін.), суб'єкти помилки (слідчий, суддя, експерт та ін.), напрями діяльності (правотворчі, правозастосовні, правотлумачні тощо).

У свою чергу, аналіз публікацій [12, с. 172–173] дозволяє поділяти помилки в кримінальному процесі за стадіями (у досудовому розслідуванні, в судо-

вому розгляді та ін.), за суб'єктами (слідчі, судові, експертні, прокурорські, сторони захисту, сторони обвинувачення та ін.), за змістом (кримінально-процесуальні, кримінально-правові, організаційно-тактичні, комплексні), за належністю норм, що застосовуються (процесуальні та матеріальні), за об'єктами (явищами) відображення (пізнання, діяння, документ), за пізнавальною компонентою (змістовні та оцінні), за повторюваністю (типові й атипові), за мірою виявлення (встановлені і невстановлені), за можливістю усунення (ті, що можливо усунути чи нейтралізувати; ті, що неможливо усунути), за наслідками (такі, що спричинили істотну шкоду; такі, що не спричинили істотної шкоди) та ін.

Існують й інші класифікації, що заслуговують на увагу. Для прикладу, наведемо класифікацію, запропоновану А. Марченком. До першої групи помилок (за внутрішньою ознакою) належать гносеологічні (помилки під час пізнання об'єктів, відносин між ними, в оцінці результатів змістовного пізнання: підміна доказуваної тези іншою, відсутність логічного зв'язку між аргументом і тезою, помилки в оцінці доказів тощо) і діяльнісні (помилковий вибір дії з наявних варіантів, виконання дії без попередньої підготовки, помилки внаслідок незнання рекомендованої методики виконання дії, помилки у виборі засобів дії тощо). До другої групи (за формою прояву) належать помилки в застосуванні матеріального законодавства (неправильне застосування норм КК, ЦК, КпАП України), процесуального законодавства (неправильне застосування КПК України, законів, що містять кримінально-процесуальні норми), криміналістичних рекомендацій [13, с. 6–7].

Розглянемо юридично значущі ознаки помилки в кримінальному праві. Таку помилку пов'язують із кримінально-правовою кваліфікацією діяння, точніше з неточним чи неправильним встановленням основних і факультативних ознак діяння, яке сталося внаслідок омани суб'єкта правозастосування, і з зовнішнім вираженням помилки у процесуальному документі та необхідністю підтвердження її процесуальним актом [14, с. 9; 15, с. 6].

У кримінальному процесі також звертається увага на оману як передумову допущення помилки. Так, О. Ширванов визначив, що «під помилкою у кримінальному судочинстві слід розуміти діяння, яке формально не суперечить нормам (нормі) кримінально-процесуального права, вчинене внаслідок добросовісної омани суб'єктом кримінально-процесуальних правовідносин у формі дії чи бездіяльності на будь-якій стадії кримінального судочинства, яке шляхом позбавлення/обмеження гарантованих законом прав учасників кримінального судочинства або в інший спосіб вплинуло на законність, обґрунтованість і справедливість рішення, що приймається у справі» [16, с. 107].

Наведене визначення одразу викликає два закономірних питання: 1) чи обов'язково вказувати на «добросовісну оману»; 2) чи обов'язковою ознакою є негативний наслідок помилки? Автор у тексті дисертації не пояснює, чому виокремив саме добро-

совісну оману. Можемо припустити, що спостерігається намагання підкреслити відсутність вини за діяння суб'єкта кримінального судочинства, підсилити оману позитивним чи виправдувальним аспектом. Омана не має забарвлення добросовісності чи недобросовісності, ці характеристики не вживаються у багатьох літературних джерелах із філософії, психології, інших наук. А якщо припустити, що помилка вчинена внаслідок недобросовісної омани (хоча це нонсенс), тоді виникає явище об'єктивно законне, але недобросовісне з суб'єктивного погляду, за багатьма критеріями подібне до зловживання правом.

Чи є омана юридичною категорією? У КПК України цей термін не вживається, оскільки відображає непізнаваний для закону і практики внутрішній аспект помилки – неправильне чуттєве сприйняття. Закон лише вказує на спосіб (причини) формування омани, наприклад, унаслідок обману. Досить навести ч. 2 ст. 96 КПК України, в якій обман передбачається як один з аргументів для доведення недостовірності показань свідка. З іншого боку, обман – це тактичний прийом у діяльності професійних суб'єктів кримінального процесу. Так, слідчий застосовує обман для отримання правдивих показань від допитуваного шляхом «маскування мети допиту», «створення враження обізнаності слідчого» та ін. Але часто обман автори криміналістичної літератури прикривають хитруванням [17, с. 28]. Інші ж відстоюють ту позицію, що кожний тактичний прийом містить обман і за чітко визначених умов такий є допустимим [12, с. 102].

Щодо негативного наслідку помилки, то слід відзначити, що будь-яка помилка вже має негативний наслідок, наприклад, очевидна арифметична помилка чи описка у судовому рішенні є підставою для призначення процедури їх виправлення у судовому засіданні (ст. 379 КПК України). Відомо, що описки, неправильний переклад імені та по батькові були підставою для звернення із заявою до Європейського суду з прав людини, наприклад, із підстав порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Хоча подібна помилка в перекладі невизнана такою, що перевищила мінімально допустимий рівень «поводження, що приносить йому (заявника. – Авт.) гідність», а є лише наслідком неправильного перекладу з російської мови на українську, тобто неправильно транскрибованою помилкою [18].

Окрім процесуальних негативних наслідків, такі помилки можуть потягнути за собою і негативні заходи організаційно-управлінського характеру: призначення додаткових занять із професійної підготовки для слідчих, формування начальниками слідчих підрозділів негативних характеристик на слідчих, висновків у звітах центральних чи територіальних органів виконавчої влади щодо недостатнього рівня підготовки підпорядкованих працівників (інколи з формулюванням: «не вміють складати протоколи») тощо.

Серед визначень слідчих помилок, на нашу думку, також трапляються досить спірні твердження. Так,

С. Шейфер визначає слідчу помилку як констатоване відповідним процесуальним актом уповноваженої особи відступлення слідчого від вимог кримінально-процесуального закону та наукових рекомендацій під час здійснення розслідування, а також неprovedення потрібних за обставинами справи процесуальних дій, що потягнуло за собою прийняття рішень, які суперечать закону і перешкоджають досягненню цілей розслідування [19, с. 70]. Деякі суперечності: неможливо у процесуальному акті зафіксувати відступлення від наукових рекомендацій, оскільки вони за законом не є обов'язковими; а відступлення від закону не є правовим поняттям [20, с. 114]. Зазначене С. Шейфером може свідчити не про помилку, а про правопорушення (відступити можна від наукових рекомендацій, але не від закону).

Окрім ознаки помилки вбачаються у їхніх причинах. Так, серед причин, які детермінують помилку в кримінальному процесі, називається важлива, як на нашу думку, ознака-властивість суб'єкта помилки, що характеризує його професійний рівень: недостатня компетентність [16, с. 95].

Ученими чітко визначено, що помилка в кримінальному процесі не є правопорушенням [16, с. 101]. Але є порушенням кримінального процесуального закону, оскільки внаслідок помилки завдається шкода чи створюється загроза завдання такої. Це підтверджують положення законодавства про притягнення професійних суб'єктів кримінального процесу до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (надалі – Закон 2016 року) містить положення про те, що «скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків». Питання: у чому проявляється «неналежне ставлення до службових обов'язків»? Чи є причиною цього «недостатня компетентність» судді?

Виходячи з положень п. 4 ч. 1 ст. 108 Закону 2016 року, «до суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у вигляді: ... подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до Національної академії суддів України для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді».

Така позиція законодавця свідчить про «недостатню компетентність» судді здійснювати правосуддя у відповідному суді з підстав «неналежного ставлення до службових обов'язків», наслідками чого є судові помилки, а не конкретні склади правопорушень, оскільки інші підстави у зазначеній статті передбачають умисну форму вини чи недбалості під

час виконання службових обов'язків і «достатню компетенцію» судді, але навмисне (чи з недбалості) виконання службових обов'язків, що не потребує додаткового проходження курсу підвищення кваліфікації. Недостатня компетентність судді може мати місце лише внаслідок неналежного ставлення до службових обов'язків, серед яких порушується обов'язок «систематично розвивати професійні навички (вміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду» (п. 8. ч. 7 ст. 56 Закону 2016 року).

Цим шляхом ішла практика застосування попереднього законодавства про судоустрій та статус суддів. Так, Вища кваліфікаційна комісія суддів України (надалі – ВККСУ) у 2012 році за попередньою редакцією Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року (надалі – Закон 2010 року) визначила дисциплінарне стягнення у вигляді догани судді через допущення ним помилки у вироку суду внаслідок неуважності за «неналежне ставлення судді до службових обов'язків» [21] – на підставі формулювання, яке було передбачено у ч. 2 ст. 92 Закону 2010 року і відтворене у ч. 2 ст. 106 Закону 2016 року. Більш докладно про цей та інші випадки йдеться у праці Р. Куйбіди та М. Середи [22, с. 23, 27, 46]. Щодо діяльності Вищої ради правосуддя, яка запрацювала з початку 2017 року, то за даними офіційного сайту станом на 28.02.2017 року справ про відсторонення суддів від здійснення правосуддя з підстав неналежного ставлення до службових обов'язків нами не виявлено.

Наведене свідчить про те, що судді можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за помилки, які сталися внаслідок неналежного ставлення до службових обов'язків, що не зовсім відповідає базовим положенням теорій помилок і правопорушень. На нашу думку, це пов'язано, по-перше, з правовою невизначеністю (недостатньою конкретизацією) дисциплінарних проступків суб'єктів кримінального процесу, а, по-друге – з приховуванням судових помилок за законодавчим формулюванням «неналежне ставлення до службових обов'язків». Чи правильно це? Важко відповісти прямо, але слід пам'ятати про високу роль суду в державі та відповідні вимоги до судді. Як зазначено в одному з рішень ВККСУ: «зміст вироку не відповідає вимогам КПК України. Увесь його текст мав численні граматичні, орфографічні, стилістичні помилки, технічні опечатки і не відповідав вимогам щодо того, яким повинен бути офіційний документ, прийнятий від імені держави. Крім того, при формулюванні обвинувачення у мотивувальній частині вироку та мотивуванні кваліфікації дій засудженого суддя допустив суперечність, тож висновки суду щодо кваліфікації дій засудженого не відповідали фактичним обставинам справи, викладеним у вироку. Суддя замість складання вироку особисто, враховуючи дані судового слідства, самоусунувся від покладеного на нього обов'язку, у нарадчій кімнаті склав його з обвинувального висновку та протоколів допиту свідків під час досудового слідства і без детального аналізу доказів зробив висно-

вок щодо кваліфікації дій засудженого. Зазначені порушення були підставою для скасування вироку. ВККСУ кваліфікувала це як істотне порушення норм процесуального права» [23]. І це не поодинокі випадки, в яких наявні умисел, недбалість і судові помилки через неналежне ставлення до службових обов'язків. З. Коврига вважає скасування незаконного процесуального акта кримінальною процесуальною відповідальністю незалежно від вини посадової особи чи органу, які прийняли акт [24, с. 76], хоча її позиція піддавалася критиці.

Загалом можна зробити висновок про існування явища трансформації помилки в кримінальному процесі у правопорушення. С. Ольков вважає термін «судова або слідча помилка» нікчемним у правознавстві, яким інколи почали підміняти категорію «вина» [20, с. 133]. «Помилка також показує одну з форм ставлення людини до якого-небудь вчинку, демонструє його незнання, недосконалість, коли в межах конкретних зв'язків вона не передбачала наслідків, що сталися» [20, с. 134].

Однією із причин помилки в правозастосуванні є ризик. На основі філософського аналізу ризику доводиться зв'язок ризику з категоріями необхідності й випадковості. Ризик пов'язується з такими поняттями, як ризикована ситуація, ініціатива, вибір. Для права сутність проблеми ризику полягає не в самому факті існування ризикованих ситуацій, а у визначенні критеріїв для розмежування правомірного та неправомірного ризику з метою встановлення підстави відповідальності особи за шкоду, заподіяну у результаті ризикованого діяння [25]. Правові умови допустимості ризику в кримінальному провадженні досліджував М. Шумило. Вчений звертає увагу на те, що через недосконалість законодавства, «обираючи варіант дій, слідчий ризикує, бо не виключаються їх негативні наслідки. Фактично в кримінально-процесуальному законі презюмується право слідчого на помилку, що не продекларовано, але й не заборонено» [26, с. 203].

Висновки. Як бачимо, причини помилок у кримінальному процесі за юридичними посилками містить не тільки гносеологічний аспект (омани), а й діяльнісний (як наслідок омани чи неналежного ставлення до службових обов'язків). Унаслідок останнього може завдатися шкода охоронюваним об'єктам кримінального процесу (ст. 2 КПК України). Зовнішніми формами прояву таких помилок є помилки в застосуванні матеріального та процесуального законодавства, що є підставами для застосування санкцій відновлення нормального стану судочинства (законність, реабілітація тощо) та притягнення осіб, які їх допустили, до юридичної відповідальності.

Серед ознак помилки в кримінальному процесі слід визначити такі:

- констатація помилки у відповідному процесуальному акті як результату діяння без вини суб'єкта кримінального процесу;

- помилка допускається внаслідок омани, а для професійних суб'єктів судочинства омана виражається у неналежному ставленні до службових обов'язків (за КПК України – у невиконанні, неналежному чи несвоєчасному виконанні обов'язків), коли цей суб'єкт переконаний, що діє у межах, дозволених законом, і з метою виконання завдань судочинства;

- помилка може й не мати негативних наслідків, але у разі наявності негативних наслідків (нанесення шкоди об'єктам правової охорони) застосовуються заходи правовідновлення і юридичної відповідальності.

Предметом подальших наукових розвідок вбачається система помилок у кримінальному процесі, за які може наставати юридична відповідальність, умови запобігання неправомірному тиску на суб'єктів процесу, вироблення дієвої системи усунення помилок і мінімізації їхнього впливу на досягнення завдань кримінального судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словник української мови : в 11 т. Т. 7. – К. : Наук. думка, 1976. – 724 с.
2. Посібник з філософії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/philosophy/philosophy/48.html>.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М., 1975. – 721 с.
4. Казібекова В.Ф. Омани як міждисциплінарна категорія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/202014.pdf>.
5. Словник української мови : в 11 т. Т. 5. – К. : Наук. думка, 1974. – 840 с.
6. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – 2-ге вид. – К. : Укр. книга, 2000. – 480 с.
7. Заботин П.С. Преодоление заблуждения в научном познании / П.С. Заботин. – М. : Мысль, 1979. – 189 с.
8. Штанько В.И. Философия и методология науки : [учебн. пособ.] / В.И. Штанько. – Харьков : ХНУРЭ, 2002. – 292 с.
9. Словник української мови : в 11 т. Т. 1. – К. : Наук. думка, 1970. – 801 с.
10. Экман П. Психология лжи. Обмани меня, если сможешь / П. Экман. – СПб. : Питер, 2012. – 304 с.
11. Дядюн К.В. Фактическая ошибка: виды и значение для квалификации преступных посягательств в репродуктивной сфере / К.В. Дядюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/fakticheskaya-oshibka-vidy-i-znachenie-dlya-kvalifikatsii-prestupnyh-posyagatelstv-v-reproduktivnoy-sfere>.
12. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Р.С. Белкин. – М. : Норма, 2001. – 240 с.
13. Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А.Б. Марченко. – К., 2006. – 22 с.
14. Марітчак Т.М. Помилки в кваліфікації злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т.М. Марітчак. – Львів, 2003. – 18 с.
15. Колосовский В.В. Ошибка в квалификации уголовно-правовых деяний : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.В. Колосовский. – Челябинск, 2003. – 27 с.
16. Ширванов А.А. Нарушения закона в уголовном процессе Российской Федерации и их правовые последствия : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.А. Ширванов. – М., 2005. – 426 с.

17. Бахин В.П. Допрос : [лекция] / В.П. Бахин. – К., 1999. – 40 с.
18. Булгаков проти України : ухвала Європейського суду з прав людини (друга секція) щодо прийнятності заяви № 59894/00, поданої Д. Булгаковим проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://khpg.org/index.php?id=1182337006#_ftnref1.
19. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С.А. Шейфер. – Тольятти, 1998. – 92 с.
20. Ольков С.Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в Российском судопроизводстве : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.Г. Ольков. – Тюмень, 1994. – 395 с.
21. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 27.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkksu.gov.ua/userfiles/rishennya/anipko.doc>.
22. Куйбіда Р. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики / Р. Куйбіда, М. Серета. – К. : ФОП О.М. Москаленко, 2013. – 72 с.
23. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 2.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vkksu.gov.ua/userfiles/rishennya/marcinkevich_digtyar.doc.
24. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальная ответственность / З.Ф. Коврига. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1984. – 190 с.
25. Бондарчук В.В. Ризик як правова категорія / В.В. Бондарчук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/312.pdf.
26. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : [монографія] / М.Є. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.